

ANALIZA SLUČAJEVA PRINUDNE MOBILIZACIJE SRPSKIH IZBEGLICA IZ HRVATSKE

U leto 1995. godine, tokom akcije hrvatske vojske "Oluja" oko 200,000 Srba napustilo je zbog straha za svoje živote svoje domove u Republici Hrvatskoj i utočište potražilo na teritoriji Republike Srbije. Veliki broj njih je smešten u kolektivne centre i prihvatilišta, dok su se neki od njih privremeno smestili kod rodbine i prijatelja.

Na osnovu Konvencije o statusu izbeglica iz 1951. godine, Protokolu uz ovu konvenciju iz 1967. godine kao i Zakonu o izbeglicama Republike Srbije dolaskom na teritoriju Republike Srbije, ova lica su stekla izbeglički status koji im garantuje zaštitu od prisilnog vraćanja u zemlju iz koje su izbegli.

Konvencija o statusu izbeglica:

„Ni jedna Država ugovornica neće proterati ili vratiti silom, na ma koji način to bilo, izbeglicu na granice teritorije gde bi njegov život ili sloboda bili ugroženi zbog njegove rase, vere, državljanstva, pripadnosti nekoj socijalnoj grupi ili njegovih političkih mišljenja.“ (Član 33 stav 1)

Međutim, pripadnici MUP-a Srbije su tokom juna i avgusta 1995. godine na osnovu protivpravnog i, kako je kasnije utvrđeno, nepostojećeg zahteva organa Republike Srpske Krajine (RSK), su započeli sistematsku potragu za vojno sposobnim muškarcima iz Hrvatske koji su izbegli u Srbiju. Cilj ove kampanje je bio da se sazna broj, identitet i boravište muškaraca izbeglica koji su sposobni za vojnu službu i njihov transfer na ratište. Pri tome, korištena je čak i evidencija Crvenog Krsta. Po prikupljenim podacima o tim ljudima, pristupilo se lociranju i hapšenju izbeglih lica. Policajci su ulazili u kolektivne i prihvatne centre i vrlo često pretili, psovali, tukli, ponižavali i zlostavljali uhapšene pred njihovim porodicama. Hapšenja su sprovedena i na ulici, u vozilima javnog prevoza, na pijacama itd. Ni u jednom slučaju koji je FHP zabeležio, policajci nisu pokazali nalog za hapšenje niti je privedenim izbeglicama saopšten razlog privođenja. Policajci su im u policijskim stanicama uzimali otiske prstiju i fotografisali ih. Često, u stanicama su bili prisutni predstavnici vlasti Republike Srpske Krajine koji su vređali uhapšene izbeglice zbog navodne izdaje. Uhapšeni su iz policijskih stanica pod oružanom pratnjom sprovedeni direktno na ratište ili u takozvani kamp za obuku u Erdutu koji je kontrolisala Srpska dobrovoljačka garda (SDG) Željka Ražnatovića Arkana. Tokom obuke, pripadnici SDG su nad njima vršili strašnu torturu i nečovečno postupanje. Između ostalog, terali su pojedince da spavaju u kućicama za pse a oko vrata bi im stavljali lanac za pse. Po naređenju pripadnika SDG, morali su da oponašaju pse i da laju. Nakon kratke vojne obuke, upućeni su na front u sklopu jedinica Vojske Republike Srpske Krajine i Vojske Republike Srpske.

Procenjuje se da je prisilno mobilisano preko 5000 ljudi. Do sada nije utvrđeno koliko je prinudno mobilisanih osoba poginulo ili nestalo u borbama. Oni koji su preživeli, uglavnom imaju teške fizičke i psihičke posledice. Nakon demobilizacije koja je usledila u novembru 1995. prisilno mobilisane izbeglice ili njihovi srodnici su pokrenuli tužbe za naknadu štete protiv Republike Srbije.

FHP je u ime 645 prinudno mobilisane izbeglice i 64 najbliža srodnika prinudno mobilisanih lica koja su izgubili život pokrenuo 94 sudska postupka za naknadu štete protiv Republike Srbije zbog odgovornosti države za prisilnu mobilizaciju.

Kršenje ljudskih prava

Pored člana 33 Konvencije o statusu izbeglica kojim se državama potpisnicama zabranjuje prisilno vraćanje izbeglica na teritoriju sa koje su izbegli, državni organi su svojim postupanjem prekršili niz domaćih ustavnih i zakonskih normi.

A) Ustav Savezne Republike Jugoslavije iz 1992. godine

“Savezna Republika Jugoslavija u dobroj veri ispunjava obaveze koje proizilaze iz međunarodnih ugovora u kojima je ona strana ugovornica. Međunarodni ugovori koji su potvrđeni i objavljeni u skladu sa ustavom i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni su deo unutrašnjeg pravnog poretka.” Član 16.

„Svako ima pravo na ličnu slobodu. Niko ne sme biti lišen slobode osim u slučajevima i po postupku koji su utvrđeni saveznim zakonom“. Član 23.

B) Ustav Republike Srbije iz 1988. godine

“Sloboda čoveka je neprikosnovenjena. Niko ne može biti lišen slobode osim u slučajevima i u postupku koji su utvrđeni zakonom.” Član 15.

“Svako ima pravo na naknadu materijalne i nematerijalne štete, koju mu nezakonitim ili nepravilnim radom nanese službeno lice ili državni organ ili organizacija koja vrši javna ovlašćenja, u skladu sa zakonom. Štetu je dužna nadoknaditi Republika Srbija ili organizacija koja vrši javna ovlašćenja.” Član 25.

C) Zakon o izbeglicama Republike Srbije

„Republika Srbija obezbeđuje kolektivnu zaštitu ličnih, imovinskih i drugih prava i sloboda izbeglica i obezbeđuje im međunarodnu pravnu zaštitu na način koji je utvrđen za njene građane.“ Član 4

Pravo žrtava na obeštećenje

Osnov odgovornosti države Srbije za nematerijalnu štetu koju su pretrpeli članovi porodica poginulih lica i žrtve prinudne mobilizacije nalazi se u propisima koji regulišu odgovornost pravnog lica za naknadu štete:

A) Ustav Republike Srbije iz 1988. godine

“Lice koje je neopravdano osuđeno za krivično delo ili je bez osnova bilo lišeno slobode ima pravo na rehabilitaciju, na naknadu štete iz javnih prihoda, kao i druga prava utvrđena zakonom.” Član 23. stav 4

B) Zakon o obligacionim odnosima

“Pravno lice odovara za štetu koju njegov organ prouzrokuje trećem licu u vršenju ili u vezi sa vršenjem svojih funkcija”.

Ako za određeni slučaj nije što drugo u zakonu određeno, pravno lice ima pravo na naknadu od lica koje je štetu skrivilo namerno ili krajnjom nepažnjom. Član 172.

“Za pretrpljene fizičke bolove, za pretrpljene duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti, naruženosti, povrede ugleda, časti, slobode ili prava ličnosti, smrti bliskog lica kao i za strah sud će, ako nađe da okolnosti slučaja, a naročito jačina bolova i straha i njihovo trajanje to opravdava, dosuditi pravičnu novčanu naknadu, nezavisno od naknade materijalne štete kao i u njenom odsustvu.” Član 200.

Argumenti zastupnika države

Republičko javno pravobranilaštvo (RJP) koje je u svim slučajevima postupalo kao zakonski zastupnik države, u svojim odgovorima na tužbe žrtava prinudne mobilizacije koristilo je nekoliko argumenata. Pre svega, RJP je isticao prigovor nedostatka pasivne legitimacije, tj. mogućnosti da bude tužena, ukazujući na činjenicu da Ministarstvo unutrašnjih poslova i Republika Srbija nisu nadležni za poslove mobilizacije već je nadležno savezno Ministarstvo odbrane. Ovaj prigovor je apsolutno neosnovan jer je upravo mobilizacija, koju su van svojih ovlašćenja i protivzakonito sproveli pripadnici MUP-a, osnov zahteva za obeštećenje.

RJP se u svojim odgovorima na tužbu pozivao i na ovlašćenje Odeljenja unutrašnjih poslova MUP-a vršenja kontrole prijave i odjave prebivališta i boravišta ignorišući potpuno okolnosti koje su pratile operaciju “Oluja”, masovni egzodus Srba i neposrednu opasnost od ratnih dejstava koja je to pratila. Istovremeno, predstavnici države su propustili da pruže objašnjenje o vezi prijave prebivališta i boravišta sa prinudnom mobilizacijom i deportacijom na područja zahvaćena ratom.

Zakonski zastupnici države su insistirali i na činjenici da porodice prinudno mobilisanih nisu podneli krivične prijave zbog nestanka njihovih najbližih. Ovaj argument je bio naričito uvredljiv za porodice prinudno mobilisanih jer bi podnošenje krivičnih prijava značilo da su se obratili za pomoć upravo onoj instituciji koja je odgovorna za nestanak njihovih najbližih što je svakako za njih.

Stanovišta Vrhovnog suda Srbije u vezi sa odgovornošću Republike Srbije za prinudnu mobilizaciju izbeglica

A) Obim odgovornosti Republike Srbije

Vrhovni sud Srbije (VSS) je na sednici održanoj 5. februara 2001. godine usvojio pravno shvatanje kojim je sužena odgovornost Republike Srbije za prinudnu mobilizaciju. Naime, po ovom shvatanju VSS "Republika Srbija duguje oštećenom stranom državljaninu (RSK) pravičnu novčanu naknadu za pretrpljene duševne bolove zbog povrede slobode i prava ličnosti prouzrokovane nezakonitim lišenjem slobode i predajom organima druge zemlje (RSK), ali da Srbija ne duguje naknadu štete prouzrokovanu nakon te predaje".

Ovakav stav VSS bio je i pravno i logički neodrživ. Naime, organi Republike Srbije su izbeglice lišavali slobode bez sprovođenja zakonskog postupka i protivno odredbama Konvencije o statusu izbeglica a zatim ih velikom broju slučajeva samostalno ili zajedno sa pripadnicima Vojske Republike Srpske Krajine i Vojske Republike Srpske sprovodili u improvizovane sabirne centre a nakon toga i u „kampove za obuku“ u Erdutu i na Manjači. Evidentno je da je od trenutka lišenja slobode na teritoriji Republike Srbije, pa do njihovog povratka u Srbiju, ili smrti u Hrvatskoj ili Bosni i Hercegovini, njima sloboda bila u potpunosti ograničena, te da je sva šteta koju su pretrpeli u većoj ili manjoj meri kao pravno relevantan uzrok imala upravo njihovo lišenje slobode od strane organa Republike Srbije.

Na inicijativu FHP, 25. juna 2001. godine VSS je održao sednicu na kojoj je izmenio prethodno Pravno shvatanje i stao na stanovište da „(..) Republika Srbija odgovara za nezakonit rad organa MUP-a u potpunosti i kada su štetne posledice nastupile na teritoriji Republike Srpske i Republike Srpske Krajine, a ne samo do momenta predaje.”

B) Zastarelost tužbenih zahteva

S obzirom da je neimovinska šteta koju su pretrpele žrtve prinudne mobilizacije nastale usled krivičnog dela protivpravnog rešenja slobode (član 63 stavovi 3 i 4 KZRS), zahtevi za obeštećenje od države u rokovima zastarevanja krivičnog gonjenja a ne prema opštim rokovima zastarelosti propisanim u članu 172 ZOO (tri godine od dana kad je oštećenik doznao za štetu i za lice koje je štetu učinilo a u svakom slučaju pet godina od nastanka štete).

Međutim, u praksi je došlo do suprotstavljanja stanovišta nižestepenih sudova o roku zastarevanja potraživanja naknade štete od države zbog prinudne mobilizacije. To je bio povod za zauzimanje još jednog, u javnosti veoma osporavanog, pravnog shvatanja VSS. Na sednici održanoj 10. februara 2004. godine Građansko odeljenje VSS se opredelilo za stanovište da "(..) rokovi zastarevanja potraživanja naknade štete iz člana 377. Zakona o obligacionim odnosima teknu samo prema učiniocu krivičnog dela kojim je šteta uzrokovana, a ne prema državi odnosno pravnom licu koje za štetu odgovara umesto njega, po odredbama člana 172 Zakona o obligacionim odnosima, pa shodno tome se rokovi zastarelosti računaju kao u odredbama člana 376 Zakona o obligacionim odnosima".

Ovo shvatanje VSS je protivno načelima prava i pravičnosti. Pre svega, VSS je ignorisao činjenicu da se nije radilo o pojedinačnim, samoinicijativnim i izolovanim postupanjima

pripadnika MUP-a, već je ono s obzirom na masovnost i način sprovođenja bilo zasigurno odobreno i organizovano od strane institucija Republike Srbije. Takođe, neshvatljivo je da je VSS u jednom pravno identičnom slučaju zauzeo potpuno suprotan stav. Naime, u slučaju naknade štete bivšim pripadnicima JNA – redovnim vojnicima, koji su štetu pretrpeli u sukobima u republikama bivše SFRJ, VSS je zauzeo stanovište da je država odgovorna za štetu koja je nastala krivičnim delom oružane pobune koju su izvršili pripadnici oružanih snaga otcepljenih republika. Dakle, VSS je u slučaju naknade štete pripadnicima JNA utvrdio da odgovornost države postoji čak i u slučajevima kada je krivično delo izvršio neko ko nije postupao u svojstvu državnog organa dok u slučajevima prinudne mobilizacije te odgovornosti nema iako su policajci koji su neosnovano lišavali slobode izbeglice to činili po službenoj dužnosti. VSS je svojom nedoslednošću u tumačenju jedne zakonske odredbe, onemogućio prinudno mobilisane izbeglice da zahtevaju obeštećenje od države u okvirima dužih rokova zastarelosti propisanih članom 172 ZOO dok je pripadnicima JNA – redovnim vojnicima ta mogućnost ostavljena. Žrtvama prinudne mobilizacije je zbog ovakvog stanovišta VSS ostavljena mogućnost da obeštećenje traže od pojedinih policajaca koji su ih lišili slobode što je praktično neizvodljivo jer je prethodno potrebo utvrditi identitet policajaca.

Međunarodna mreža pomoći (IAN), Beogradski centar za ljudska prava i Fond za humanitarno pravo su u novembru 2004. godine podneli Inicijativu za izmenu ovog pravnog stava Građanskog odeljenja VSS. Do danas, ove tri organizacije nisu dobile nikakav odgovor od VSS.

